

العربي في المخيال الأدبي العبري الحديث: دراسة في تشكّل الميثولوجيا السردية- نماذج مختارة

הערבי בדמיון הספרותי העברי המודרני: מחקר בעיצוב המיתולוגיה הנרטיבית- דוגמאות נבחרות

The Arab in Modern Hebrew Literary Imagination: A Study in the Formation of Narrative Mythology

استاذ مساعد: مجيد عبود رحيمه

جامعة بغداد - كلية اللغات - قسم اللغة العبرية

Assistant Professor: Majeed Abood Rahima

Baghdad University – College of Languages – Department of Hebrew Language

majeed.rheimah@colang.uobaghdad.edu.iq

المستخلص

يتناول هذا البحث الموسوم "العربي في المخيال الأدبي العبري الحديث: دراسة في تشكّل البنية الأسطورية السردية" الكيفية التي شكّل بها العربي داخل المتن الأدبي العبري الحديث بوصفه بناءً تخيليًا يتجاوز حدود التمثيل الواقعي المباشر. ينطلق البحث من فرضية مفادها أن حضور العربي في الأدب العبري لم يكن انعكاسًا موضوعيًا للواقع التاريخي، بل تشكّل ضمن أنساق رمزية وخطابات فكرية أسهمت في بلورة الهوية العبرية الحديثة.

اعتمد البحث على نماذج مختارة من أعمال عدد من الأدباء الذين مثّلوا محطات مفصلية في تطور هذا المخيال، منهم: משה סמילנסקי، ויוסף חיים ברנר، וש"י עגנון، ויונתן רטוש، וא"ב יהושע، וס' יזהר، ויהודה בורלא. وقد تم اختيار هؤلاء الأدباء لكونهم يمثلون مراحل تاريخية وفكرية متعددة: أدب الهجرات الأولى، وأدب ما قبل قيام الدولة، وأدب ما بعد عام ١٩٤٨، إضافة إلى أن أعمالهم تكشف

بوضوح عن أنماط متكررة في بناء العربي داخل السرد العبري.

ويرصد البحث مجموعة من التصورات المركزية، منها: فكرة الأصل السامي المشترك، والانبهار بالمشرق بوصفه فضاءً بدويًا نقيًا، وتخيّل العودة إلى الجذور العبرية عبر اللقاء بالعربي، وتمثيل العربي نموذجًا للعبراني التوراتي، وأسطورة القبائل اليهودية في الجزيرة العربية. ويحلل البحث هذه التصورات في ضوء سياقاتها التاريخية والفكرية، مبررًا علاقتها بإعادة تشكيل الوعي الجمعي وبالخطاب الثقافي المصاحب للمشروع الصهيوني.

ويخلص البحث إلى أن المخيال الأدبي العبري أسهم في إنتاج سردية رمزية حول العربي، شكّلت عنصرًا فاعلًا في بناء الذات العبرية الحديثة وفي تنظيم العلاقة المتخيلة مع الآخر داخل النص الأدبي.

الكلمات المفتاحية: صورة العربي - الميثولوجيا السردية - الأدب العبري الحديث

Abstract:

This study examines the image of the Arab in the imagination of modern Hebrew literature and analyzes the ways

in which this figure was constructed as a mythological-narrative formation that exceeds direct realistic representation. The research is based on the assumption that the presence of the Arab in Hebrew literature was not an objective reflection of historical reality, but rather the product of symbolic systems and ideological discourses that contributed to shaping modern Hebrew identity.

The study analyzes selected works by major Hebrew writers, including Moshe Smilansky, Yosef Haim Brenner, S.Y. Agnon, Yonatan Ratosch, A.B. Yehoshua, and Yehuda Burla. It identifies five central literary myths: the myth of common Semitic origin, Orientalist fascination with the East, the idea of returning to ancient Hebrew roots through encounter with the Arab, the representation of the Arab as a biblical Hebrew model, and the legend of the Jews of Khaybar.

The study concludes that modern Hebrew literature played a central role in producing a symbolic narrative about the Arab, which functioned as an active element in shaping collective identity and structuring the imagined relationship between self and other.

Keywords:

Image of the Arab – Literary myth —
Modern Hebrew literature

תקציר:

המחקר עוסק בדמות הערבי במרחב הדמיון של הספרות העברית החדשה ובוחר את האופן שבו עוצבה דמות זו כמבנה מיתי-נרטיבי החורג מייצוג ריאליסטי ישיר. המחקר יוצא מן ההנחה כי הופעת הערבי בספרות העברית לא הייתה השתקפות אובייקטיבית של המציאות ההיסטורית, אלא תוצר של מערכות סימבוליות

ושיחים אידאולוגיים אשר תרמו לעיצוב הזהות העברית החדשה.

המחקר מתבסס על ניתוח יצירותיהם של סופרים מרכזיים ובהם: משה סמילנסקי, יוסף חיים ברנר, ש"י עגנון, יונתן רטוש, א"ב יהושע, יהודה בורלא. המחקר מזהה חמישה מיתוסים מרכזיים: מיתוס המוצא השמי המשותף; ההתפעמות האוריינטליסטית מן המזרח; רעיון החזרה למקור העברי באמצעות המפגש עם הערבי; ייצוג הערבי כמודל של העברי המקראי; ואגדת יהודי חייבר. מיתוסים אלה מנותחים על רקע הקשריהם ההיסטוריים והאידאולוגיים, ובזיקתם לשיח הלאומי והציוני. המסקנה המרכזית היא כי הספרות העברית השתתפה ביצירת נרטיב סמלי על אודות הערבי, אשר מילא תפקיד פעיל בעיצוב התודעה הקולקטיבית ובהבניית היחסים המדומיינים בין העצמי לאחר.

מילות מפתח: דמות הערבי – מיתוס ספרותי –
הספרות העברית החדשה.

הפרק הראשון: מבנה המחקר:

חשיבות המחקר:

מחקר זה בוחן את דמות הערבי בספרות העברית החדשה כקונסטרוקציה מיתית-נרטיבית ולא כייצוג ריאליסטי בלבד. חשיבותו נובעת מהצורך להבין כיצד ייצוגים ספרותיים של הערבי תרמו לעיצוב הזהות העברית החדשה ולהצדקת נרטיבים קולקטיביים, תוך בחינת השפעתם על השיח הציבורי והפוליטי.

מטרות המחקר:

1. לנתח את דמות הערבי ביצירות נבחרות כסמל ספרותי ומיתולוגי.
2. לזהות דפוסים מיתולוגיים מרכזיים בעיצוב הדמות.

- 3. לבחון את הקשר בין המיתוסים הספרותיים לבין השיח הלאומי והציוני.
- 4. להשוות בין ייצוג הערבי בתקופות שונות של הספרות העברית.
- 5. להציע קריאה ביקורתית של הקאנון העברי ביחסו לערבי.

תרומת המחקר וחידושו:

החידוש המרכזי של המחקר הוא בהצעת קריאה מבנית למיתוסים הספרותיים עצמם כמערכת אידאולוגית. במקום לבחון כל יצירה בנפרד, המחקר מזהה תבנית עומק החוזרת במגוון תקופות וסופרים.

המחקר מדגיש כי:

- דמות הערבי אינה רק "אחר" ספרותי, אלא מרכיב הכרחי בהגדרת ה"אני" העברי החדש.
- המיתוסים הספרותיים שימשו כלי לגיטימציה תרבותי.
- גם הופעת קולות ביקורתיים לאחר 1948 לא פירקה לחלוטין את התשתית המיתית המוקדמת.

שיטת המחקר:

המחקר מבוסס על ניתוח איכותני ספרותי-טקסטואלי של יצירות נבחרות בספרות העברית החדשה. השיטה מאפשרת בחינה של הדמות הערבית כמבנה מיתו-נרטיבי, זיהוי דפוסי סיפור ומוטיבים חוזרים, והשוואה בין תקופות שונות, תוך הבנה של עמדות הסופרים והקשרים תרבותיים ואידאולוגיים.

סקירת מחקרים קודמים:

- ע'סאן כנפאני, בספרות הציונית (1982) –בחן את הספרות העברית כאמצעי אידאולוגי לייצוג הערבי.
- עצאם ניזאל, האישיות הערבית בספרות העברית החדשה 1948–1985 (1986) –ניתוח דימויים סטריאוטיפיים והתפתחותם ההיסטורית.
- ריזא דומב, תמונת הערבי בספרות היהודית 1911–1948 – (1985) בחינת ייצוג הערבי בתנאי חברה והיסטוריה.
- אהוד בן עזר, במולדת הגעגועים המנוגדים: הערבי בספרות העברית – (1992) אספה יצירות מתקופות שונות והציגה את הדינמיקה של הדמות הערבית בספרות.
- גרשון שקד, גל חדש בספרות העברית – בחן את השינויים והקשרים האידאולוגיים בדימוי הערבי ביצירות מאוחרות.

הפרק השני: צורת הערבי בספרות העברית

החדשה:

מבוא

נושא הערבי בספרות העברית החדשה, הוא מהנושאים החשובים ביותר, אבל הוא לא מצא את ההתעניינות ההוגנת על-ידי הסופרים העבריים אלא בשנים האחרונות ומראשי הסופרים האלא הסופר הפלשטיני ע'סאן כנפאני אחרי כך רוב הסופרים האחרים שמו לב לעניין החשוב הזה וכתבו מאמרים רבים בדבר התאורים

והתמונות שהסופרים העבריים מציירים בהן את העברים בספרותיהם.

לא רק זה אלא גם החוקרים העבריים למדו את הנושא הזה וכתבו הרבה עליו מספרים אלא : אהוד בן עזר⁽⁵⁾ שחוקר מזה שנים את השתקפות העברי בספרות העברית שצמחה בפלשטינה מאז סוף המאה הקודמת⁽⁴⁾ חוקר זה הוציא לאור באחרונה ספר חדש האו בבחינת אנתולוגיה חדשה של ספורים בנושא זה הלקוחים מתקופות שונות בהתפתחות הספרות (הארץ ישראלית)⁽⁵⁾ גם יש גליה ירדני החוקרות הראשונות של הספרות העברית (בארץ ישראל)⁽⁶⁾ .

לכן כדי שנוכל להבין את הספרות העברית ועמדת הסופרים העבריים בהעברי יש חשיבות רבה להבנת עיצובו של הגיבור העברי החדש בספרות ויחסיו לשכניו העבריים . פגישת אנשי העליות הראשונה והשנייה וכמובן הסופרים שקמו להן עם המזרח עם הערבים היושבים בפלשטינה לוותה וגם העלתה כמה מיתוסים בספרות העברית⁽⁷⁾ .

בגלל זה חשיבות חשיפת המיתוס אינה בציונו כעובדה בפני הקורה אלא כבחירה נורמטיבית שיש להצביע על הגורמים שהנציחו אותה שיש להדגיש כי אין לה קיום בפני עצמה אלא רק בגלל צורך של המכוננים אותם⁽⁸⁾ .

ראוי לציין, כי המדבר במיתוס במחקר הזה בצורה שהסופר העברי מעצב אותה לערבי או הרעיון שמהווה אותו מתוך יחסיו עמו . גם יש נושאים הם בבחינת אמת מדעית והיסטורית שאין צורך להוכיח אותה אבל המחקר קרא לה (מיתוס) מבחינה ספרותית לחלוטין . כי הסופר העברי מתיחס בכוונה עם הנושא הזה בצורה זו להגשים את המטרות שהוא בהקדם מתכנן אותן . המשך הדיון בדמות הערבי בספרות העברית החדשה מחייב התבוננות היסטורית-פואטית בהתפתחות ייצוגו מתקופת ראשית ההתיישבות ועד לספרות בת זמננו. כבר בסיפורי

העלייה הראשונה והשנייה, ובעיקר ביצירותיהם של סופרי דור התחייה כגון יוסף חיים ברנר ו- שמואל יוסף עגנון, מופיעה דמות הערבי לעיתים כרקע אקזוטי לנוף הארץ ולעיתים כ"אחר" המאיים על גיבוש הזהות העברית החדשה. ייצוג זה לא נבע רק מהתנסות ריאליסטית, אלא גם מצורך אידאולוגי לעצב תודעה לאומית מובחנת, אשר מגדירה את עצמה באמצעות הבחנה והנגדה⁽⁹⁾ .

בתקופת היישוב ולאחר קום המדינה מתחדד המתח בין ריאליזם ספרותי לבין דימוי סטריאוטיפי. ביצירותיו של ס'. יזהר, ובעיקר בנובלה "חירבת חיזעה", חל מפנה משמעותי: הערבי אינו עוד דמות שטוחה או סמלית בלבד, אלא דמות אנושית המעוררת שאלות מוסריות ביחס למעשה הציוני. גם אצל עמוס עוז ו-א. ב. יהושע ניכר מעבר מתיאור סכמטי לתיאור מורכב, שבו הערבי משמש מראה לזהות הישראלית ולמשבריה הפנימיים⁽¹⁰⁾ .

במובן זה, ניתן לראות כי המיתוס הספרותי איננו רק בנייה של דימוי חד-ממדי, אלא מנגנון תרבותי המאפשר לחברה לבחון את עצמה דרך ייצוג האחר. בהתאם לגישתו של רולאן בארת, המיתוס איננו שקר אלא מערכת סימנים המעניקה משמעות אידאולוגית למציאות. כך גם דמות הערבי בספרות העברית משמשת לעיתים קרובות כמבנה סימבולי שמטרתו לבסס, לערער או לבחון את הנרטיב הלאומי⁽¹¹⁾ .

בעשורים האחרונים חלה תפנית נוספת, עם חדירת קולות ביקורתיים ופוסט-ציוניים לשדה הספרותי והמחקרי. חוקרים הצביעו על כך שהייצוג הספרותי של הערבי עבר תהליך של דה-מיתולוגיזציה חלקית, תוך ניסיון להעניק לו

סובייקטיביות ועומק פסיכולוגי. עם זאת, גם ביצירות מורכבות יותר נותר לעיתים פער בין שאיפה הומניסטית לבין מסגרת נרטיבית הממשיכה להציב את הערבי בעמדת "האחר"⁽¹²⁾. מכאן ניתן להסיק כי עיצוב דמות הערבי בספרות העברית החדשה הוא תהליך דינמי המשקף תמורות היסטוריות, פוליטיות ואידאולוגיות. אין מדובר בתיאור אובייקטיבי בלבד, אלא בבנייה תרבותית משתנה, הכפופה לצרכים זהותיים ולמאבקים על משמעות. חשיפת מנגנוני הבנייה הללו איננה באה לשלול את היצירה הספרותית, אלא להעמיק את הבנתה ולמקם אותה בתוך ההקשר החברתי וההיסטורי שבו נוצרה⁽¹³⁾.

הפרק השלישי : הערבי בדמיון הספרותי

הערבי המודרני בעיצוב המיתולוגיה

הנרטיבית:

1. מיתוס ראשון: "המוצא השמי המשותף לשני העמים וקרבת השפות השמיות"⁽¹⁴⁾ אף על פי שדבר זה הוא בבחינת אמת היסטורית ומדעית שאינה זקוקה להוכחה אלא גם הוא היה בגדר חדוש ליוצאי מזרח-אירופה שפות שמיות, "המיתוס" הזה אם הורשה לנו לקורא לו כך – מבחינה ספרותית ממחיש ביצירת (משא ערב) שכתב בנימין⁽¹⁵⁾

המתפרסם בכתב־העת הלונדני שהוציא ברנר "המעורר" בטרם עלה רבי בנימין ארצה זהו כעין מנפיסט בלשון תנייכית חגיגת המכריז על כיוון פן שמי ביחסים שבין היהודים לערבים בעתיד⁽¹¹⁾ לכן יש כמה סופרים עבריים שהתייחסו עם הנושא הזה בזהירות וראו בקשר שבין היהודי לבין הערבי כדבר חמור ורגיש יחד

וכי יש צורך להיזהר מאדם הזה מאלה משא סמילנסקי⁽¹⁶⁾ שראה בערבי (כוח פרא למחצה ופרוע למחצה מעכשיו יהיה לנו עסק עם כוח מסודר המתחיל להתרבת ומביט בעיין צופיה לכל הנעשה מסביבו)⁽¹⁷⁾ גם יש סופרים עבריים אחרים שראו ביחס שבין היהודי לבין הערבי כדבר שאינו זקוק כל התרגשות והדבר הזה צריך להבינו מבחינה מציאותית מבין התפיסות בולטת בחריפותה ובחיונותה תפיסתו של יוסף חיים ברנר⁽¹⁴⁾ שבלט בסירובו העיקש לצבוע את יחסי היהודים-ערבים בהלה רומנטית ברנר מציע על הצדך (בהבנת אמתות המצב קודם כל בלי סנטימטליות ו אידאוליות)⁽¹⁸⁾

2. מיתוס שני: ההתפעמות מן המזרח הציורי המדברי אולי דבר זה בא כתוצאה של השפעת המקרא על היהודיים, התפעמות זו אנו מוצאים ביילאן של פאייברג בקריאה שלו "מזחה ! מזחה" בטאה שאיפה לבנות במזרח עולם חדש, כנגודו של העולם הקרוב המערבי האירופי המדבר נקי וניתן לבנות בו הוויה חדשה⁽¹⁹⁾ אוריינטליזם זה יצורייעליונות עמ-דתית גמישה שתציב את המערבי בסדרת יחסים אפשריים עם המזרחי אך תעמיד אותו בעמדת עליונות וזה דבר חשוב מאד וראוי להתענינות⁽²⁰⁾.

אולי ספורייהחג מחפצי-בה" ליעקב שטיינברג שכתב ב(1927) מדבר על תחום זה כי שני הגיבורים בספור: חלוץ יהודי, המתבשם מן האוויר ו האווירה של חפצי-בה ושומר ערבי שהוא פוגש במקום תחילה הוא מבקש לראות את ההתמזגות בין הערבי והסביבה הקסומה ואת לוויית-התן שלהמזרת"⁽²¹⁾.

3. מיתוס שלישי: "החזרתם של יהודי (ארץ ישראל) אל מקורם העברי הקדמון בפגישתם עם הערבים". הנימה מובחנת מהדבור הזה כי יש

קריאה יהודית שלא להתבולל עם העמים שהיהודים חיים בתוכם לכן הסופרים מנסים לאמור כי "עדיין היו יהודים שחיו מדורי דורות בפקיעין , והיו יהודים כאלה בריר אל-אל-קאמר שבלבנון .

לא רק זה אלא הרומנטיקאים שאלו את עצמם אולי "הערבים" יושבי (ארץ ישראל) הם אחינו , צאצאי הערבים או היהודים הקדמונים? הבה נח זיר אותם למקורנו המשותף ונבנה יחד עמם תרבות עברית אחת חדשה" (22).

כל משקורא את הדבורים האלה מרגיש בנימה העוינת נגד הערבית וארצם כאלו רומנטיקאים אלה רוצים לבלוץ את פלשטינה לנגד עינם של תושביה הערבים , לא רק זה, אלא לטשטש את מקור הערבים האמיתי .

אולי "המיתוס" הזה הוא בבחינת הדרך להתמודד עם קיום המשורש של ערביי פלשטינה במרוצח הזמנים , לכן, הסופרים מנסים לאמור שווא כי " הערבים המקומיים הם צאצאי היהודים הקדמוניים שהוכרחו להתאסלם ולהסתערב במרוצח הדודות , והם משתדלים להחזירם לעבריותם וליהודתם , הם, בעצם אחינו לגזע" (23)

דברים ברוח זו כתב המורה ישראל בלקינד מאנשי תנועת ביל"ו, בתקופת העליה הראשונה , בחוברת רוסית ושמה (ארץ ישראל של זמננו) שהשפיעה על העולים לארץ בימים ההם (24) .

אולי הדבר הזה קרה ליהודים שחיו באירופה וברוסיה כי המנהגים של המדינות האלו כיפו את היהודים להמיר את דתם, אבל, הערבים על דורותיהם השונות התיחסו אל היהודים כבני מעוט שיש להם זכויות כשאר תושבי המדינה ועליהם חובות צריך לבצע שווא עם שאר בני המעוטים האחרים , לכן, היהודים היו באנדלוסיה

, למשל, משתמשים בכל השיטות ללמוד התורה , ובשאר טקסי הדת שלהם (25) .

"המיתוס" החשוב והמעונין הזה מבחינת הספרות העברית מותיר עקבות גם בספורים נוספים, כך בספור ברנר למשל, בימים ההם התגלגל ברעיון ה(כנעני) מיסודו של המשורר יונתן רטוש (23) על פי השקפתו של רטוש "צריך לשחרר את הערבים מאיסלאמותיהם" ואת העברים מדתם היהודי , ולהקים בכל תבלייהסהרון הפורח" מדינה חילונית אחת, בעלת מבנה פלוראליסטי אך בעלת שפה ותרבות עברית אחת , מעין ארצות הברית של המזרח התיכון (26).

כאלו " התרבות העברית" על פי דבריו של רטוש היא הענין העיקרי באיזור מצד אחד , והעם הערבי ותרבותו המקורית אין להם כל חשיבות מצד שני , לכן , הסופר העברי תמיד , מתעלם מהעם הזה בכוונה , כי העם הזה הוא העל האדמה הערבית ומצוי בה מדורי דורות .

גם גלגול מאוחר נוסף למיתוס הזה מצוי ברומאן ההיסטורי "מרמאני" (1990) של א.ב. יהושע (25) שבו עולה "הרעיון שהערבים הם צאצאי העבריים הקדמונים ויש להתזרם למקורם , וכך למצוא פיתרון לסיכסוך בין שני העמים (27).

הדבר הבולט ברומנו של יהושע הנזכר לעיל בנוסף לשגיאתו במקור הדבר הערבי, תקוותו למצוא פיתרון לסיכסוך בין שני העמים על ידי כמה חטאות שהן מביעות את שגיוניהם של הסופרים העבריים .

מיתוס רביעי: "הערבי כסמל לעברית המודרנית והדיאלוג התרבותי" (28) מיתוס זה מתמקד באופן שבו הסופרים העבריים משתמשים בדמות הערבי

לא רק כמקביל מיתי או כאיום חיצוני, אלא כסמל לבחינה עצמית של הזהות העברית המודרנית. הערבי מוצג כאן כ"מראה" של ההווה העברי - מקום בו נבחנת ההמשכיות של התרבות, השפה, והמורשת. המפגש עם הערבי מייצר אפשרות לדיאלוג תרבותי ומאפשר לבדוק את גבולות הזהות העברית בעידן החדש.

ביצירות מאת א"ב יהושע, כמו הרומן ההיסטורי "מרמאני", הערבי מופיע לא רק כיריב או דמות מיתית אלא גם כאמצעי לבחינת גבולות מוסריים וחברתיים של היהודי.

מיתוס חמישי: "הערבי כשומר האדמה וכבעל

הזיקה האורגנית למרחב"⁽²⁹⁾ מיתוס זה מציג את הערבי כדמות הקשורה בקשר אורגני, טבעי וקדום לאדמה - כאילו הוא נטוע בה באופן אינסטינקטיבי, חקלאי, ראשוני ובלתי מודרני. מצד אחד, ייצוג זה עשוי להיראות כהכרה בשורשיותו של הערבי במרחב; אך מצד שני, הוא כולא אותו בתוך תבנית פרימיטיבית וקדם-היסטורית, ומונע ממנו הופעה כסובייקט מודרני, פוליטי ואינטלקטואלי.

הערבי במיתוס זה אינו בעל תודעה לאומית או היסטורית מורכבת, אלא דמות "טבעית" - פלאה, רועה, בן המדבר - המחובר לאדמה אך אינו שולט בשיח ההיסטורי עליה.

ביצירתו של ס. יזהר (יזהר סמילנסקי), ובעיקר בנובלה "חירבת חיזעה" (1949)⁽³⁰⁾, מופיעה דמות הערבי כקשורה עמוקות למרחב הכפרי הפלסטיני.

יזהר אמנם נחשב לסופר ביקורתי, אך גם ביצירתו ניכרת תבנית מיתית: הערבי מתואר

כחלק מהנוף - כמעט כאלמנט טבעי. הוא אינו מקבל קול עצמאי ממשי, אלא מופיע דרך תודעת החייל היהודי המספר.

ב"חירבת חיזעה" מתוארים תושבי הכפר הערבי כמשפחות כפריות פשוטות, קשורות לבתיהן, לשדותיהן ולבהמותיהן. אולם הסיפור מסופר כולו מנקודת מבטו של החייל היהודי, והערבים עצמם כמעט ואינם מדברים. הדבר יוצר תופעה כפולה:

1. מצד אחד - הכרה בקיומם האנושי ובכאבם.

2. מצד שני - שלילת הסובייקטיביות שלהם והפיכתם לרקע טראגי בעיצוב מצפונם של הגיבור היהודי.

4. מיתוס שישי: " דמות הערבי כעברי התנ"כי וכמודל לחקוי"⁽³¹⁾

"דמות זו משמרת, מסמלת וגם ממחישה את דמות העברי הקדמון מתקופת המקרא". הדבר הזה משקיף את התפיסה הרעה המובעת על ידי הסופרים העברים כלפי הערבים, סופרים אלה שהם ממחישים הדעה הציונית על עיקרונותיה השונים, רוצים להשפיל את טישותיו של האדם הערבי, כאילו, הוא שייך לעברי, אף על פי שהאמת להפך, גם להנמיך את פרובילו.

ראוי לציין, כי נחום גוטמן⁽³²⁾ צייר את אגדות המקרא של ביאליק בדמויות הסבלים והספנים הערבים עבי-בשר המלאים והשריריים שראה בילדותו ביפו. הסופרים שיננו בבחרותם תלמוד, ידעו היטב תנ"ך ולא התקשו לגלות את עיקבות המקומות הללו בחקלאות של הפלאחים ובמרעה של הבדואים.

אולי גבורו של זאב יעבץ⁽³³⁾ בספור (ראש השנה לאילנות) שפרסם ב(1892) מגשים את המיתוס הזה . מתואר בו נער (ארץ ישראל) המגיע לכפך יהוד מפתח-תקווה, לבוש עבאייה , עם רובה ו סוסה , והוא מעורה בהווי הארץ . אף כי לא נולד אלא עלה עליה עם משפחתו , קרוב לוודאי כי דגם לדמות הנער שימש אברהם שפירא ,שומרה האגדי של המושבשה פתח-תקווה⁽³⁴⁾.

צריך לציין בתחום הזה , כי הדבר הזה לא מוצא חן בעיני כמה יהודים המתעניינים בנושא הספרות העברית , מהם , פרופ" יוסף קלאזנר , עורך "השילוח" באודיסה , שיצא כנגד תפיסה זו ברשימת בקורת חריפה בחתימת (איש עברי) . והוא נמאס לשמוע מהסופרים העבריים הגידם בספוריהם כי היהודי המדבר ערבית או מראה (רוח גיבורה פראית) הוא דומה לערבי⁽³⁵⁾ .

אולי עמדה זו של קלאזנר היא תוצאה מהפחד להתבוללת בערביי פלשטינה לכן הוא אומר באירוניה כי אם כך יהיה בפלשטינה מוטב להישאר (בגלות) ולהתבולל בגויים

5. מיתוס שישי: הספור על יהודי חייבר האגדיים הבדואים שהתעורר בין השאר עם גלי העלליה של יהודי תימן בתקופת העלייה השנייה שהגיעה מתימן הרחוקה . כאשר שמואל יבנאלי מאנשי עלייה זו נסע ב-1911 לתימן ופעל שם להבאת עולים שהקימו שכונות במושבות החדשות ראשון לציון , רחובות , ופתח תקווה , צעירי העלייה וסופריה אמרו לעצמם: אם שבט רחוק כתימנים הגיע ארצה אולי באמת מצויים עדיין גם שבטי בדואים יהודים⁽³⁶⁾.

היהודים משתדלים בכל הזמנים להביא אל פלשטינה רוב היהודים החיים במדינות העולם השונות . כדי לחזיק את עמדתם , ולהתפשט

בהקמת הישובים שם . לכן , הספרות היא האמצעי היעיל ביותר לבצע את הדבר הזה . לפי כך הסופרים טוענים על ידי הספורים כי יש שפט שם , ושפט כאן כדי להאיץ את העלייה לפלשטינה וזאת היא המטרה המרכזית של התנועה הציונית .

המיתוס הזה אופייני מאד , והוא מצטרף עם ספרות העלייות הראשונות . הוא מתעניין באגדת יהודי חייבר המספרת כי עדיין קיים שבט יהודי של בדואים במדבריות ערב , כנראה מלפני תקופת הנביא מוחמד עליו השלום⁽³⁷⁾ .

ראוי לציין כי הדבר הזה הוא בבחינת אמת היסטורית אבל הסופר הערבי מתנצל את הדבר הזה ומבקש להפוך את המצבים ובאמורו (יהוד חייבר שמים לוחמים עזים וגאים המטילים חיתתם על כל שכניהם)⁽³⁸⁾ .

כידוע אנשים אלה הם בבחינת שפט חי בתוך הרוב הערבי החי במסגרת חצי האי הערבי ואינם יכולים לעשות כל מה שהוא כלפי הערבים המשתלטים על האיזור . סופרים עבריים רבים כתבו על המיתוס הזה בסיפוריהם מהם חמדה בן-יהודה (1873-1951) שגבורו בספור (חוות בני ריכב) (1903)⁽³⁹⁾

יוצא למסע פגישה עם יהודי חייבר , הקרויים בני ריכב . הוא זוכה לפגוש בהם ואף לשמוע מפי בדואים עבריים אלה , כי הם רואים עצמם כ(תושבים האמתיים) של האיזור) ואילו את היהודים העולים עתה ארצה כבוגדים מפני שגלו ממנה ורק עכשו הם חוזרים אליה⁽³⁹⁾ . הדברים האלה מגלים את היעד האמיתי של הסופרים האלה שהוא העלייה אל פלשטינה, אבל, המספרת רוצה להבליט בספורה את רעיון ההשתלטות על איזור מגורם של יהודי חייבר בנוסף לפלשטינה .

יהודי חייבר מפייעים גם בספור (בלי כוכב) ("1927" של יהודה בורלא, מתואר בו יהודי תימני, שדעתו נשתבשה עליו לאחר שנשחטו בני-משפחתו בפרעות תימן הוא יוצא למדבריות ערב לחפש אחר אחיו יהוגי חייבר (הגיבורים) כדי שינקמו את דם הנרצחים⁽⁴⁰⁾ .

בורלא בספורו הנזכר לעיל לא רק רוצה מהיהודים לעלות אל פלשטינה אלא הוא גם מבקש להיסתם נגד הפלשטינים החיים בארצם כאילו הוא שכח את הטבח שעשו בני גזעו המקומות רבים של פלשטינה נגד תושביה החיים בשקד ושלוה .

גם הרומן "נדורי עמשי השומר" (1929) ליעקב רבינוניץ (1875-1948) שעלילתו מתרחשת בתקופת העלייה השנייה לפני מלחמת העולם הראשונה מתאר כיצד יוצי עמשי גבורו למסע אל מידבריות חיצו הארץ ערב דרך עבר-הירדן כדי לגלות את השבט הבדואי-היהודי האבוד ולהביא אלפים מלוחמיה גיבוריו ל(ארץ ישראל) אולם השבט האבוד הזה לא נמצא מעולם רנותרו רק אגדות ו סיפורים על אודותיו גם עמשי לאחר התפכותו מודה כי מוטב אולי להביא רבבת צעירים מן הארצות החיים בהן מאשר לתעות במידבריות בחיפוש אחר היהודים האגדים⁽⁴¹⁾ .

כך נראה את המטרה הסופית של הסיפורים האלה היא העלייה אל פלשטינה, לפי דבריהם של המספרים העבריים האלה וכל משהם בודים מאגדות בסיפוריהם ישאר רק דמיון אין לא שתר

אולי, בני חייבר, שהשר הישמעאלי מספר על שהותו אצלם בייחתת העץ (39) -1941- לש"י עגנון אף הם חוליית המשך לאותה אגדה על היהודים המדבריים. עגנון, כמו שאר המספרים העבריים הכותבים בתחום הזה מתחיל את ספורו בדיאלוג בינו (בהיותו הדמות הראשונה בספורו,

ובהיותו יהודי) לבין השר הישמעאלי (כאדם ערבי). ובכך הוא מנסה להוות איזו הפליה בין בני האדם בכל התחומים. כל קורא אוביקטיבי יכול להבחין בקלות מתוך קריאתו לספור, את האינדידואלית היהדות שעגנון משמש אותה בספורו. ואיך הוא מפלה לרעה בשיחתו הסיפורית משהוא מדבר על השר הישמעאלי (האדם הערבי) שהוא מתאר אותו כאדם אוהב רק המלחמה לכן אומר עגנון בשבילו על לשון השר (נתן בי המלך עיניו ואמר:איברהים ביי טול צבאותיך וצא והלחם בכופרים אל תחים עליהם ואל תרחם עליהם ואל תניך ראשך על הכר עד שתשמדם מתחת שמי מדינותי)⁽⁴²⁾ .

ואילו, הוא המתאר את בני כיבר בכל התארים הטובים והנחמדים, לכן (הם מושלים בכל אותם המקומות ואין עליהם שום שולטן אלא מקרבם ואין עליהם מורא מלכות אלא מורא שמיים)⁽⁴³⁾ כאילו המספר רוצה לאמור כי יהודים אלה אינם נתונים לאיזו רשות, כי עגנון מתעלם לגמרי מאדוני המדבריות שהם הערבים המעלים מכל המעוטים הלא מסלימים את המסים הליגטימים לפי חוק הדת המוסלמית. אחרי כך עגנון טוען כי בני כיבר הם (מרוכים כחול המדבר ומלובשים מלבושי כבוד ומעוטפים בטילות של צמר מצוייצות ורכובים על סוסים ושוכניהם כפופים להם)⁽⁴⁴⁾ .

כנראה, עגנון שכח, או הוא נשכח את האמת הברורה לכל שמספר בני ערב גדול ביותר מכל המעוטים שגרו באיזור ההוא, גם הוא ידוע היטיב כי בני ערב משלימדו את האתרים איך רוכבים את הסוסים ובני ערב האלה, היו בצדק משתלטים על כל המדביות הערביות.

לא רק את זה , אלא עגנון מגזים הרבה בספירתו לפריבי-לגיות של בני כיבר כמובן במקביל לבני ערב שהיו נמצאים באיזור ובאמורו (יש מהם שנוטל בידו ערבי כשהוא רכוב על סוס זורקם כלפי מעלה , זורק את הערבי ומקבל את הסוס זורק את הסוס ומקבל את הערבי ואין אחד מהם נועג בקרקע) (45).

אינם רוצים לדבר על תכונות אלו, כי הן מוגזמות מאד ואינן סבירות לכלבן אדם. אפילו האוכל והשתיה של בני כיבר שונים מכל הסוגים בעולם שהוא אומר (...הביאו לפנינו קהוה , רהוה הרבה שתיתי בחיי ..קהוה כזו לא שתיתי מימי...) (46)

גם האוכל (אחר שישבנו כמה שישבנו הביאו דוטר לא של בשר ההמה חייה ועוף ולא של דגים או שקצים ורמשים אלא של ירק שכל אותן השנים שהם שכונים במדבר אינם פושטים ידיהם בבעלי חיים להרוגם אלא נזונים מן האדמה ומפירותיה) (47) . רק בשביל הדבר האחר ,אני אומר כי היהודים בכל תקופות ההיסטוריה שלהם אינם פרנסו מעבודות החקלאות כי הם עבדו בכל המדינות שהיו בהן בחתומי הסחר הרבית והסרסורות .

כך עגנון מפריז מאד בדבורו על בני כיבר ועל סגולותיהם בכל התחומים , ובמיוחד בהיותם יהודים , לכן, הוא מהווה אותם בני אדם אגדיים. גם אהוד בן עזר כתב יהודי חייבר האגדיים , רומאן לבני הנוער שם "בעיקבות יהודי המידבר" 1983 (48).

אגדת יהוד חייבר הבואים היהודים לא היתה רק בגדר התרפקות רומאנטית על האקזוטיקה של המזרח . הסופרים האלה היו רוצים בכל המצעים להביא לפלשטינה שבט בדואי יהודי על פרשיו

וכל נשקו וגם ביקשו למצוא פיתרון בעית ביטחון הקיום של היהודים בפלשטינה באותה תקופה .

בנוסף , למיתוסים אלה, צריך להצביע על דבר אחר אולי הוא שייך לספרות בכלל וגם לצורות שהגישה הספרות העברית לערבי כי בעבקות מלחמת 1948 והתרחשויות הטרגיות שארעו במהלכה , נולדה ספורת רוויה בנקיפות מצפון על עוול ואכזריות כלפי ערבים (47). מגמה זו מוצגת באמצעות הספורים (השבוי) (49) . מאתם. יזהר , ו (על חודו של כדור) מאת יצחק אורפז (50) . אבל גל זה הביא לידי הולדת גל אחר בספרות העברית שנקרא גל של סופרי (דור המדינה) (50) .

הסכום:

מתוך הסקירה הכללית של המיתוסים האלה , יתברר כי אפשר לקבוע כמה הערות שיכות לספרות העברית ולסופר עצמו כתוצאה מכל מה נזכר :

1.קודם כל צריך לדעת כי הדברים המתוארים בחקר הזה שהם נקראים מיתוסים , ברובם מכילים טעיות היסטוריות ושגיאות הגיונית כלפי הערבים ,גם כן נטיה ציונית בהירה להשתלט על אדמתה של פלשטינה על ידי העלייה ועודד היהודים החיים ברוב המדינות לעלות אל פלשטינה .

2.אולי הסופרים העבריים האלה חושבים כי על ידי המיתוסים השגויים האלה יכולים לשנות את אמתות הדברים שכל האומות יודעות אותן .

3. יש לקבוע כי היחס אל הערבי משתנה מסופר לאחר לפי תפיסתו ויחס הזה בכלל מתפתח על הנסיבות השוררות באיזור דווקא בפלשטינה.

4. הסופרים העבריים נסו בתחילה להקים יחסים טובים עם הערבים בפלשטינה .מתוך מטרה

מרכזית להשתלשט על ארצם , עם זה ,סופרים אחרים נהלו שיטה אחרת כלפי הערבים , דבר זו נמצא אותו במיתוס הראשון .

5.רוב הסופרים שמו לב לסביבה (המזרחית) והשתדלו לתאר אותה בתאורים נאים מאד , כדי להגשים את מטרתם הראשונה העליה ההמונית של רוב היהודים הנמצאים בעולם אל פלשטינה תיאורים אלה מתגשמים במיתוס השני .

6.בליטת הסכסוך בצורה פומבית, בין הערבים לבין היהודים הביא לידי העלאת מידת העמדות העוינות נגד הערבים , הסכסוך הזה בולט ברוב המיתוסים הנזכרים לעיל .

7.הסתת היהודים הנמצאים במקומות הרחוקים והשונים כדי לעלות לפלשטינה ,על אודות תמיכת היהודים בפלשטינה והחזקת עמדתם , הדבר הזה מתגשים במיוחד על ידי המיתוס החמישי .

8- מיתוס "הערבי כשומר האדמה" מציג ייצוג מורכב יותר מהמיתוסים הראשונים שנידונו במחקר , אך גם הוא אינו חף מהבניה אידאולוגית . הוא מייצר דמות סימבולית של ערבי הקשור לאדמה אך מודר מהשיח ההיסטורי והפוליטי .

9. דמות הערבי בספרות העברית החדשה אינה משקפת מציאות אובייקטיבית, אלא נבנית כקונסטרוקציה ספרותית ואידאולוגית .

10. המיתוסים הספרותיים שנידונו במחקר שימשו כלי מרכזי בעיצוב הזהות העברית החדשה ובהצדקת הנוכחות היהודית במרחב .

11. הספרות העברית המוקדמת הושפעה מתפיסות אוריינטליסטיות, אשר הציבו את הערבי בעמדת נחיתות תרבותית וסמלית .

12. ייצוג הערבי עבר גלגולים שונים לאורך התקופות, אך יסודות מיתיים מרכזיים נותרו יציבים גם ביצירות מאוחרות .

13. הופעת קולות ביקורתיים לאחר 1948 לא ביטלה את המיתוסים הקודמים, אלא חשפה מתחים מוסריים ואידאולוגיים בתוך השיח הספרותי העברי .

ההערות:

1.כנפני,ע"סאן , בספרות הציונית , המוסד של המחקרים הערבים ביירות-לבנון 1982 .

2.יש כמה מקורות ערבים וזרים בתחום הזה מהם למשל:

א.מיזעל ,עיצנם, האישיות הערבית בספרות העברית החדשה 1948-1985 ,הגליל של הוצאה לאור והלמודים והמחקרים הפלישטינים ,רבת מעון, 1986 .

ב.דומב ,ריזא ,תמונת הערבי בספרות היהודית 1911-1948,תרגום ערף תופיק עארף ,הגליל שהוצא לאור ,רבת עמון 1985 .

3.בועזר אהוד :סופר עברי נולד בפלשטינה (1936) . חבר בקיבוץ (עין גרי) (-1956 1958) , מדריך נוער ומורה בישובי עולים ,מרצה לספרות בקיבוצים, חבר אגוד הסופרים (פ.א.ז) העולמי ,מפרסומיו (המחצבה) , (אנשי סדום) , (אנציקלופודיה לאישים,1976,עמ"239-240) .

4.אבישי מרדכי ,הערבי בעיני הסופר העברי ,עיתון על המשמר 1992-7-3,עמ"22 .

5.בן עזר ,אהוד,במולדת הגעגועים המנוגדים ,הערבי בספרות העברית ,זמורה ביתן1992 .

21. שם, שם.
22. האנציקלופדיה העברית, כ"כ, 26, ירושלים ות"א 1974, עמ"382-383.
23. רטוש יונתן: משורר עברי נולד ברוסיה ב1908 גם ידוע בשם(אור אלהלפריין).
24. בן עזר, שם, עמ"17.
25. יהושע, א.ב.:סופר, מורה בכיר באוניברסטת חיפה, נולד בירושליים (9-12-1936) מספוריו (מות הזקן), (מול היערות), (בתחילת קיץ1970) "אנציקלופדיה לאישים, ראייה, ת"א 1976, עמ"640
26. בן עזר, שם, עמ"17.
27. פלטי, מיכל, שם, עמ"22
28. גוטמן, נחום, צייר, סופר, מגדולי ציירי ישראל, היה צייר צבאי במלחמת "השחרור" נולד בבסרביה(15_10_1898), "אנציקלופדיה לאישים, עמ"322.
29. בן עזר, שם, עמ"17.
30. יעקב, זאב: 1924-1947 נחשב לראשוני המספרים על חיי הישוב העברי החדש בפלשטינה, הוא עלה לארץ ב1887, וישב בה עד 1897, הוא חי פרק זמן ביהוד כפר ליד המושבה העברית הראשונה פתח-תקווה שנוסדה ב1878, (ידיעות אחרונות 1991-9-29, עמ"17)
31. בן עזר, שם, עמ"17.
32. השילוח, כ"י ז, 1707, עמ"576.
33. פלטי, מיכל, שם, עמ"22
34. בן עזר, שם, עמ"17.
35. שם, שם.
36. שם, שם.
6. בן עזר, אהוד, הספרות והבעיה הערבית, עיתון ידיעות אחרונות 1991-9-29, עמ"17.
7. שם, עמ"16.
8. פלטי, מיכל, צלו של הישראל, עיתון על המשמר 1992-7-3, עמ"22.
9. בן עזר, הספרות והבעיה הערבית, שם, עמ"16.
10. רבי בנימין:סופר והמסאי יהושע רדלר-פלדמן 1880-1957 והוא ידיו ורעו של ברנר, היה פעיל ב(ברית-שלום) ובאירגונים אחרים.
11. בן עזר, שם, שם.
12. סמילנסקי, משה:סופר עברי נולד בטלפינו (אוקראינה) בשוויץ כתב את ספורו הראשון (לטיפה) 1906 מחיי העריבים מספוריו בתיום הזה (בני ערב) 1911 (בני ערב) 1945 שאנן, אברהם, מלון הספרות החדשה העברית והכללית, יבנה, תיא, 1978 עמ"552-553.
13. כתבי משה סמילנסקי, כ"יב, 1934, עמ"134.
14. יוסף חיים ברנר: מספר ומבקר עברי, נולד ברוסיה 1881, עלה לארץ ב1908, למד ב(חדד) ובישביה, ספורו הראשון (פת-לחם) נדפס ב(1899) ב(המליץ) "שאנן, מלון הספרות העברית עמ"158-155.
15. כל כתבי ברנר, הקבוץ המאוחד, דביר כ"ב" 1961, עמ"323.
16. בן עזר, שם, עמ"17.
17. פלטי, מיכל, שם, עמ"22.
18. אבישי, מרדכי, שם, עמ"22.
19. בן עזר, שם, עמ"17.
20. שם, שם.

37. שם, שם.
38. שם, שם.
39. עגנון, ש"י, כל ספוריו של עגנון אלו ואלו, כ"ב, שוקן, ירושלים, ת"א, 1974, עמ"449.
40. עגנון, שם, עמ"451-450.
41. שם, עמ"456.
42. עגנון, שם, עמ"457.
43. שם, שם.
44. שם, שם.
45. שם, שם.
46. בן עזר, שם, עמ"17.
47. שקד, גרשון, גל חדש בספרות העברית, עמ"32.
48. ספור (השבוי), תרגום עפיפי, מחמד, כתב עת אלאקלאם מ"14 יוני 1979 עמ"158.
49. סמילנסקי, יזהר, סופר יהודי, נולד בפלשטינה, ב-1916 למשפחה מהחלוצים, היה חבר במפלגת (מפא"י), וחבר בכנסת, הוא גר ברחובות.
50. יצחק אורפז: סופר עברי מספוריו (מות ליסאנדה) ו (צייד הציה)